

Nr 15.

Ankom till riksdagens kansli den 24 maj 1929 kl. 11 f. m.

Första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 15, i anledning av väckt motion angående åstadkommande av en bättre samverkan i fråga om bortflyttning av fornminnesmärken mellan riksantikvarien och resp. lokala fornminnes- m. fl. föreningar.

I en inom andra kammaren väckt motion, nr 331, har herr Svedman m. fl. hemställt, att andra kammaren för sin del ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning, syftande till en bättre samverkan mellan riksantikvarien och de lokala fornminnes-, hembygds- och museiföreningarna i fråga om bortflyttning av fornminnesmärken från respektive förenings verksamhetsområden, samt därefter i instruktionen för vederbörande införa bestämmelser, som garantera en sådan samverkan.

Beträffande motiveringen tillåter sig utskottet hänvisa till motionen.

Andra kammarens första tillfälliga utskott har efter erhållen remiss av motionen i vederbörlig ordning inhämtat yttrande över densamma från vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien ävensom lämnat svenska museimannaföreningen och samfundet för hembygdsvård tillfälle att till utskottet inkomma med yttranden.

Yttranden.

Det av vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien avgivna yttrandet är såsom bilaga fogat härvid.

I fråga om det huvudsakliga innehållet i de av svenska museimannaföreningen och samfundet för hembygdsvård avgivna yttrandena har andra kammarens utskott lämnat följande redogörelse:

Svenska museimannaföreningen har till en början sammanfattat de kategorier, för vilka en bättre samverkan mellan riksantikvarien och landsortsorganisationerna påkallades, i följande grupper:

dels kyrkornas rörliga gods,

dels jordfunna fornsaker från forntiden och senare tider; dessa kunde uppdelas i tre grupper:

1) fornsaker av guld och silver, vilka enligt lag skola hembjudas staten till inlösen; 2) fynd i gravar eller andra fasta fornlämningar, gjorda vid

systematiska undersökningar eller mera tillfälligt; och 3) rent tillfälligt anträffade fornsaker, som icke äro av ädel metall,

dels slutligen fasta minnesmärken såsom runstenar och andra resta stenar, de gotländska s. k. svärdslipningsstenarna m. m.

Efter att hava erinrat, att i detta ögonblick antalet allmänna museisamlingar utanför Stockholm torde uppgå till omkring 250 mot 140 redovisade i fornminnesvårdskommitténs betänkande av år 1921 — det stora flertalet av dessa knutna till s. k. gammalgårdar, socken- eller bygdemuseer, vilkas lokaler bestå i någon eller några vanligen av trä uppförda gamla stugor — framhåller föreningen, att det ute i landet allt mer blivit klart, att något måste göras, om icke detta rika nyskapande skall urarta i en fullständig förvirring och slutligen bliva mera till skada än till gagn. Man hade därför sedan år 1915 från bygdeintressets sida sökt skapa större hembygdsförbund för att sammanhålla de många spridda ansatserna; på andra håll hade man tillgripit den utvägen, att de lokala organisationerna anslutit sig till den gamla centrala fornminnesföreningen.

Än mera betydelsefullt vore emellertid, att den statliga minnesvårdande myndigheten klart insett den nuvarande situationen och sedan ett antal år tillbaka ej mindre sökt samarbete med museiorganisationerna runt omkring i landet än även gjort varaktiga ansträngningar för att inkoppla dem såsom auktoriserade led i sin verksamhet. Denna nyorientering kunde sägas hava skett i och med att den nuvarande riksantikvarien år 1923 tillträtt sitt ämbete. Genom de principer, riksantikvarieämbetet sedan dess tillämpat, hade i viss mån en ny utveckling i svenskt museiväsen tagit sin början.

Det hade icke längre varit möjligt att låta bygdeintresset för kulturminnesvården och kulturforskningen vara helt hänvisat till den lokala, frivilliga offervilligheten; härför hade alltför dyrbara värden stått på spel.

Det hade då först gällt att taga ställning till frågan, vilka museisamlingar, som skulle kunna utbyggas till mera varaktiga kulturella organ och i denna egenskap erhålla stöd av statsmakterna, antingen ekonomiskt eller genom rätt att förvara eller förvärva föremål, som lagligen skulle stå under statens uppsikt och vård.

I skrivelse till Konungen den 5 april 1927 rörande från kulturhistoriska sammanslutningar inkomna ansökningar om delaktighet i penninglotterimedel 1926—1927 hade riksantikvarieämbetet och vitterhetsakademien upptagit här förevarande frågor till närmare skärskådande. Därvid hade framhållits, att det måste bliva nödvändigt att begränsa statens stödjande verksamhet till de större landsortsmuseerna. Det vore ju ingalunda nog med att man insamlade museiföremål, det måste också finnas garantier för att dessa föremål bleve väl förvarade, sakkunnigt skötta och vetenskapligt tillfredsställande bearbetade.

I närvarande stund hade under riksantikvariens och vitterhetsakademiens medverkan av lotterimedel ett belopp av 2,850,000 kronor tillfallit landsortsmuseerna, och huvudparten av detta belopp vore avsett att fonderas för att bereda dem en ekonomisk grundval, tillräckligt fast för att trygga deras utveckling till varaktiga kulturinstitutioner.

Härefter övergår så föreningen till en närmare redogörelse för de fornminnen, som kunde tänkas bliva anledning till intressesamlingar mellan riksantikvarien och de lokala organisationerna, och gör då början med de fasta minnesmärkena. För en ansvarig fornminnesvård torde det väl stå alldeles klart, att för minnesmärken av här ifrågakarande slag endast en princip vore den riktiga, den att de kvarbleve på sina platser i landskapet.

och att, om de vore kullfallna, de återuppsattes på sin plats. Helt annorlunda ställde sig saken med stenar som söndersprängts eller på annat sätt förstörts. Här vore ett musealt ingripande ofrånkomligt, men lika ofrånkomligt syntes det vara, att det vore statens ansvariga organ, som bestämde vilken förvaringsort, som bleve den lämpligaste. Skulle däremot landsortsmuseerna vilja göra gemensam sak med museet i Stockholm i avsikt att med sig införliva fasta minnesmärken, som kvarstode eller vore möjliga att bevara i sin ursprungliga omgivning, då borde riksantikvarieämbetet och vitterhetsakademien stå över partierna och för båda klargöra, att sådant icke vore överensstämmande med en ansvarig fornminnesvård.

I fråga om de jordfunna fornsakerna av guld och silver samt tillfälligt anträffade fornsaker, som icke vore av ädel metall, kunde frågan om dem sägas vara för längesedan löst, så till vida att där inga meningsskiljaktigheter kunde uppstå. De förstnämnda tillhörde staten enligt lag, och för de sistnämnda ägde landsortsmuseerna lika förvärvsrätt med statsmuseet. Under senare år hade riksantikvarieämbetet medgivit en allt större rätt åt landsortsmuseer att förvärva även föremål av ädel metall, liksom även flera betydande depositioner av sådana fornsaker gjorts från statsmuseet till landsorten. Den praxis, som härvid börjat i allt större utsträckning tillämpas, borde icke insnöras i föreskrifter, som skapade nya tvistefrön, den borde snarare, såsom under de senare åren under riksantikvariens medverkan skett, spontant utbyggas i lojalt samförstånd mellan de bägge parterna.

Mera ömtålig vore frågan om fynd, som gjordes vid systematiska undersökningar. Så länge dylika undersökningar så gott som uteslutande dreves av statens direkta organ, låge det i sakens natur, att resultaten därav hamnade i statsmuseet, men om — såsom riksantikvarien nu avsåge — landsortsmuseerna skulle mera varaktigt inbyggas såsom led i den statliga minnesvården, skulle därav följa, att dessas personal även komme att tagas i anspråk för undersökningar av fornminnen, och det vore då rimligt, att även resultaten av sådana undersökningar finge kvarstanna i det lokala museets vård. därest detta kunde härför erbjuda betryggande garantier. I all synnerhet borde den lokala organisationen, om den ställt egna penningemedel till förfogande, även kunna uppställa det anspråket, att den finge behålla resultaten av undersökningarna, helst som den härigenom avlastat staten en direkt kostnad. Redan sedan åtskilliga år hade också vissa landsortsmuseer fått tillstånd att förvara dylika fynd, både sådana som de på egen bekostnad framgrävt och sådana som framkommit vid med statsmedel gjorda undersökningar.

Återstode så kyrkornas rörliga gods. Härvid syntes i huvudsak de principer böra göras gällande, som förut uppställts beträffande de fasta fornlämnningarna. Ville landsortsmuseerna tillsammans med statsmuseet anmäla sig som spekulanter på konstskatterna i våra kyrkor, då vore man inne på en oriktig väg. Dessa konstskatter bildade tillsammans med kyrkorummet självt en så sluten historisk enhet, att de endast i de mest tvingande fall borde få åtskiljas. När dylika fall förelåge, torde ingen annan än statens ansvariga organ för minnesvården kunna vara berättigad att avgöra.

Vad härvid behövdes, vore icke bestämmelser rörande vad det ena eller det andra museet skulle få förvärva, utan ett riksantikvarieämbete, som vore så utrustat, att det verkligen kunde fullgöra sin lagliga skyldighet att utöva en effektiv vård av våra kyrkors rörliga egendom. Och det kunde ifrågasättas, huruvida icke tiden snart vore inne att på allvar taga sikte på önskemålet, att riksantikvarieämbetet, såsom redan av fornminnesvårdskommittén föreslagits, bleve helt skilt från chefskapet för statens historiska museum. Först då

skulle det fristående organ erhållas, som för varje dag syntes bliva alltmer behöfvligt, om det månghövdade fornminnesintresset i vårt land skulle kunna ledas i rätt riktning.

Motionärerna hade föreslagit införandet av bestämmelser, som garanterade en större samverkan mellan riksantikvarieämbetet och de lokala museerna. Säkertligen torde icke några bestämmelser, även av än så drakoniskt slag, vara ägnade att helt utplåna de motsättningar, som alltid komme att finnas mellan statsmuseet och enskilda museer i fråga om förvärv av föremål. Dessa motsättningar vore emellertid icke blott tillfinnandes mellan å ena sidan statsmuseet i Stockholm och landsortsmuseerna utan även mellan landsortsmuseerna av central karaktär, såsom läns museer, och de inom dessas insamlingsområden befintliga sockenmuseerna. Dessa motsättningar kunde ej genom lag och förordning upphävas. Nya bestämmelser komme endast att skapa nya anledningar till intressekonflikter. Blott den goda viljan och vidsyntheten kunde här åstadkomma det samförstånd, som inom ett intresseområde, sådant som det här ifrågavarande, vore den enda förutsättningen för att skapa en fullt framkomlig väg. Den väg, riksantikvarieämbetet hittills beträtt, syntes därför vara den enda riktiga, och så länge detta förvaltades av sin nuvarande innehavare, kunde såväl statsintresset som landsortsintresset emotse framtiden med lugn. Framför allt finge icke den utveckling, som nu sedan ett antal år tillbaka inletts, på något vis äventyras.

Föreningen slutar med att hemställa, att den ifrågavarande motionen måtte till ingen vidare åtgärd föranleda.

Samfundet för hembygdsvård har till en början uttalat, att kulturminnesmärken borde förbli på sin ursprungliga plats, d. v. s. bevaras i sin ursprungliga historiska miljö. Härvid vore dock att noga lägga märke till att icke härigenom ett minnesmärke på något sätt finge åsamkas åverkan eller någon som helst skada. Om detta vore händelsen, borde minnesmärket naturligtvis förflyttas till en tryggad plats, givetvis i de flesta fall till det säkraste förvaringsställe vårt land ägde eller statens historiska museum, och styrelsen kunde för sin del icke finna att någon omdömesgillare auktoritet i vårt land funnes att tillgå för bedömande av dylika frågor än riksantikvarien.

Då styrelsen hade sig väl bekant att ingen myndighet med intimare förståelse av hembygdsvårdens krav funnes i vårt land än just riksantikvarien och då styrelsen med bestämdhet ansåge sig känna, att den nuvarande innehavaren av detta maktpåliggande ämbete med utmärkt omsikt och varmt intresse sökt värna om hembygdsrörelsens utveckling på dess olika områden, funne sig styrelsen såsom sin mening böra uttala, att ovannämnda motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Utskottet har från riksantikvarien fått mottaga en promemoria rörande den i motionen omnämnda s. k. Viklaumadonnan och dess förvärvande till statens historiska museum; och är denna promemoria såsom bilaga fogad härvid.

Andra kammarens utskott har i avgivet utlåtande, nr 7, anfört följande:

Andra kam-
marens första
tillfälliga
utskott.

"Nu gällande instruktion för riksantikvarien och vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens tjänstemän är, såsom motionärerna erinrat, av den 17 oktober 1890. Under tid, som förflutit sedan dess, har utvecklingen på fornminnesvårdens område varit lika stor som glädjande. På olika platser i vårt land hava numera provins- eller bygdemuseer vuxit upp, där även dyrbara, kanske oersättliga föremål kunna på ett tillfredsställande sätt förvaras, vårdas

och vetenskapligt bearbetas. En anhopning till Stockholm av sådana föremål är därför ej längre betingad av samma förhållanden som tidigare.

Nyssnämnda utveckling har emellertid medfört, att frågan om en samverkan mellan centralmuseet och övriga museer blivit synnerligen aktuell.

Av de i ärendet avgivna utlåtandena framgår — vilket jämväl är för utskottet känt — att historiska museets nuvarande ledning visat sig väl beakta detta behov av samverkan. Förändrade förhållanden kunna emellertid inträda, då en ändring av nu gällande instruktion kan komma att visa sig trängande nödvändig.

Härtill kommer vidare, att när nu redan en omfattande samverkan utvecklats, det synes utskottet riktigtast, att gällande instruktion bringas i överensstämmelse med de faktiska förhållandena i detta hänseende.

I detta sammanhang torde jämväl böra beaktas, att förhållandet mellan provins- och sockenmuseerna *inbördes* bör komma under omprövning och om möjligt regleras. Även här torde friktionsmöjligheter föreligga.

Vidare anser sig utskottet böra framhålla, att utskottet med det nu anförda ingalunda velat underkänna behovet av en central ledning av hela vår fornminnesvård. I de fall, då av en eller annan anledning ett verkligt riksintresse kommer i kollision med ett bygdeintresse, måste enligt utskottets förmenande det sistnämnda böja sig. Utskottet vill därför understryka nödvändigheten av att, om en utredning kommer till stånd, jämväl denna synpunkt måtte vinna beaktande.

Utskottet vill slutligen fästa uppmärksamheten på att, såsom svenska museimannaföreningen erinrat, redan den s. k. fornminnesvårdskommittén föreslog, att riksantikvarieämbetet skulle helt skiljas från chefskapet för statens historiska museum. Genom en dylik åtgärd skulle visserligen mången anledning till konflikt mellan riksantikvarieämbetet och de olika museiintressena bliva bragt ur världen, men då detta förslag fortfarande är beroende på Kungl. Maj:ts prövning, har utskottet icke ansett sig böra taga någon ståndpunkt till detsamma.

I anslutning till vad nu anförts får därför utskottet hemställa.

att andra kammaren måtte för sin del besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning, syftande till en sådan modernisering av stadgarna för fornminnesvården, att en efter en senare tids förhållanden betingad bättre samverkan mellan riksantikvarien och de lokala fornminnes-, hembygds- och museiföreningarna ifråga om bortflyttning av fornminnesmärken från respektive föreningars verksamhetsområden garanteras, samt därefter vidtaga de åtgärder, som i anslutning till sagda utredning må kunna visa sig vara av behovet påkallade."

Reservation hade anförts av fyra ledamöter av andra kammarens utskott, och *Reservation.* hade dessa ansett, att andra kammarens utskotts utlåtande bort hava följande lydelse:

"Den utveckling på fornminnesvårdens område, som ägt rum sedan Kungl. Maj:t den 17 oktober 1890 utfärdade instruktion för riksantikvarien och vitter-

hets-, historie- och antikvitetsakademiens tjänstemän, är lika storartad som glädjande. I det stora hela har, vilket jämväl synes utskottet framgå av de i ärendet avgivna yttrandena, denna utveckling ägt rum utan några större slitningar mellan centrala och bygdeintressen. Såsom vitterhetsakademien framhållit, existerar redan för närvarande en samverkan mellan centralmyndigheten och provinsmuseerna, som grundar sig på insikten därom att både de centrala och de provinsiella museerna, både centralmyndigheten och de runt landet spridda fornminnes- och hembygdsföreningarna äro lemmar av samma stora kropp, där alla hava sina särskilda uppgifter att fylla i intim samverkan med varandra, till skydd, vård och studium av landets kulturminnen.

Utskottet är visserligen av den uppfattningen, att vissa motsättningar ifråga om förvärv av föremål alltid torde bliva oundvikliga, men å andra sidan håller utskottet före att dessa motsättningar ej kunna hävas genom lagar och förordningar, vilka endast skulle skapa nya anledningar till intressekonflikter. Utskottet anser sig kunna instämma i svenska museimannaföreningens yttrande, att blott den goda viljan och vidsyntheten här kunde åstadkomma det samförstånd, som inom ett intresseområde sådant som det här ifrågavarande vore den enda förutsättningen för att skapa en fullt framkomlig väg. Då dessa egenskaper i hög grad äro tillfinnandes hos historiska museets nuvarande ledning, finner utskottet ingen anledning föreligga att nu vidtaga några åtgärder, varigenom den hittills i det stora hela gynnsamma utvecklingen kunde äventyras.

I detta sammanhang torde vidare böra framhållas, att i det stora hela enighet synes råda därom att, där sådant är möjligt och där icke särskilt starka skäl tala däremot, föremålen böra kvarbliva i sin ursprungliga historiska miljö. Av den av vitterhetsakademien förebragta utredningen framgår också, att denna princip med ytterst få undantagsfall vunnit beaktande; och vill utskottet för sin del understryka vikten att denna princip upprätthålles.

Härtill kommer slutligen att, såsom svenska museimannaföreningen erinrat, redan den s. k. fornminnesvårdskommittén föreslog, att riksantikvarieämbetet skulle helt skiljas från chefskapet för statens historiska museum. Genom en dylik åtgärd skulle mången anledning till konflikt mellan riksantikvarieämbetet och de olika museiintressena bliva bragt ur världen. Detta förslag är emellertid fortfarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning; och med hänsyn härtill torde enligt utskottets förmenande några åtgärder i denna riktning från riksdagens sida icke för närvarande vara av behovet påkallade.

I anslutning till vad sålunda anförts får utskottet, som behjärtar det starka intresse för hembygden och vården av dess minnen, som tagit sig uttryck i den föreliggande motionen, men som icke kan finna att några särskilda åtgärder böra vidtagas med anledning av det i motionen berörda, till synes enstaka fallet, hemställa.

att förevarande motion, II:331, icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda."

Andra kammaren biföll sitt utskotts hemställan, varefter ärendet överlämnades till första kammaren, som hänvisade detsamma till behandling av sitt första tillfälliga utskott.

Andra
kammarens
beslut.

Den föreliggande motionen synes vara föranledd av vissa förvärv för statens historiska museum genom riksantikvarien. Avsikten synes vara att få till stånd en lagstiftning, som närmare skulle reglera förfarandet vid dylika förvärv. Frånsett det vanskliga i en sådan lagstiftning anser utskottet, att denna detalj av frågan om ordnandet av vår fornminnesvård, vilken fråga för närvarande i hela sin omfattning ligger under Kungl. Maj:ts prövning, icke bör utbrytas ur sitt sammanhang, helst som någon rimlig anledning till ett sådant förfarande icke föreligger. Enligt till utskottet med anledning av motionen inkomna uttalanden från landets alla delar har under den nuvarande riksantikvariens ledning ett mycket gott och förtroendefullt samarbete mellan honom och landsortsmuseerna utvecklats, till gagn för hela vårt land och särskilt för landsbygdens fornminnesvård.

Utskottet.

Under sådana förhållanden hemställer utskottet,

att första kammaren icke måtte biträda andra kammarens i ärendet fattade beslut.

Stockholm den 24 maj 1929.

På utskottets vägnar:

J. P. JOHANSSON.

Närvarande vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet: herrar *J. P. Johansson, Sandegård**, *P. A. Larsson, Magnuson, Paul, Tamim, Wagnsson, Andersson, Henrik, och Jonsson* i Lycksele.

*) Ej närvarande vid utlåtandets slutjustering.

Bilaga 1.

Till riksdagens andra kammarens första tillfälliga utskott.

Genom nådig remiss den 8 sistlidne februari har vitterhets historie och antikvitets akademien anbefallts att så fort ske kunde och senast den 15 mars till riksdagens andra kammarens första tillfälliga utskott inkomma med utlåtande över en av herr Svedman m. fl. i andra kammaren väckt motion, nr 331. angående bättre samverkan, i fråga om bortflyttning av fornminnesmärken, mellan riksantikvarien och respektive lokala fornminnes- m. fl. föreningar.

Med anledning härav får akademien vördsamt anföra följande.

Efter att först hava redogjort för nu gällande bestämmelser för den inköpsverksamhet, som ankommer på riksantikvarien i dennes egenskap av chef för statens historiska museum, hava motionärerna framhållit, att sedan dessa bestämmelser utfärdats, en kraftig utveckling ägt rum beträffande det allmänna

intresset för fornminnesvården, ett intresse som bl. a. tagit sig uttryck i bildandet av en stor mängd fornminnes-, musei- och hembygdsföreningar, spridda över hela landet. Denna utveckling måste, enligt motionärernas mening, medföra att förhållandet mellan den centrala myndigheten i Stockholm och de lokala intressena numera måste te sig i en helt annan dager än tidigare. Man ställer sig ute i provinserna frågande inför strävandena att till Stockholm sammanföra och där förvara värdefulla föremål ute ifrån bygderna. Motionärerna sammanfatta sin framställning så, att man ute i bygderna numera anser sig ha rätt att fordra ett större hänsynstagande till de lokala och provinsiella intressena från den centrala myndighetens sida vid dennas förvärv av värdefulla föremål till centralmuseet. Vidare ha motionärerna ansett sig böra fästa riksdagens uppmärksamhet på angelägenheten av att åstadkomma en närmare samverkan mellan riksantikvarierna och de lokala fornminnes-, hembygds- och museiföreningarna vid uppköp i orterna av konstföremål. Enligt motionärernas mening brister det nu i dessa stycken.

Akademien, som anser sig kunna i allt väsentligt ansluta sig till motionärernas principiella önskemål, kan endast uttrycka sin förvåning över, att motionärerna så litet synas hava följt med den verkliga utvecklingen på detta område, att de betecknat de anförda önskemålen såsom nya och ouppfyllda. Så är nämligen ingalunda förhållandet. Akademien har med tillfredsställelse följt utvecklingen på detta område och har kunnat konstatera, hurusom samarbetet mellan riksantikvarierna och statens historiska museum å ena sidan och de provinsiella fornminnes- och museiföreningarna och dessas tjänstemän å den andra sidan utvecklats allt kraftigare, i synnerhet sedan provinsmuseerna börjat erhålla fackutbildade ledare. Akademien och riksantikvarierna hava ansett det vara synnerligen angeläget att söka stödja de svenska provinsmuseerna på ett effektivt sätt, så att desamma verkligen skola bliva i stånd att på ett tillfredsställande sätt fylla sin viktiga uppgift såsom centralhärdar för kulturminnesvården inom sina respektive områden. Och akademien anser sig därvid böra framhålla, att just den nuvarande innehavaren av riksantikvarieämbetet på ett alldeles särskilt aktivt sätt arbetat för provinsmuseernas effektiva konsolidering samt för en alltmera intim och systematisk samverkan med dessa. Akademien tillåter sig att i detta sammanhang anför följande passus ur riksantikvariens årsberättelse till Konungen för år 1926 (tryckt i akademiens årsbok 1927): "Det vore utan tvivel av den allra största betydelse, om denna form av stöd (anslag av lotterimedel) för provinsmuseerna kunde så inriktas, att en systematisk, successiv konsolidering av våra viktigare provinsmuseer kunde ernås. Därigenom skulle skapas å ena sidan verkligt värdefulla och bärkraftiga centralpunkter för de skilda bygdernas kulturella strävanden, å andra sidan lämpliga, användbara hjälporgan för den kulturminnesvårdande riksorganisationen.

Man hör stundom talas om den motsättning, som lär förefinnas mellan de s. k. centralmuseerna i Stockholm och provinsmuseerna, intresse motsättningar, som synas tillmätas en viss grundläggande betydelse och som skulle kunna anses omöjliggöra eller försvåra ett samarbete mellan de olika grupperna. Utan att vilja förneka, att vissa intressekonflikter givetvis kunna uppstå mellan centralmuseerna i Stockholm och provinsmuseerna, anser jag det dock vara givet, att ett fruktbringande samarbete mellan centralmuseerna, den fornminnesvårdande centralmyndigheten och de olika provinsmuseerna med ömsesidig god vilja skall och bör kunna upprätthållas. De gemensamma målen äro dock så avgjort övervägande över de eventuella särintressena, i all synnerhet om provinsmuseerna utvidga sin verksamhet till att omfatta icke blott föremålsinsam-

ling utan också bygdens yttre kulturminnesvård i vidsträckt mening. I den mån provinsmuseerna få ändamålsenliga, brandsäkra byggnader samt fackutbildade tjänstemän med daglig tjänstgöring, torde de också komma att allt oftare tillerkännas rätten att hos sig behålla de staten förbehållna fornfynden, även sådana av ädla metaller, varjämte centralmuseerna torde komma att i de sålunda uppkomna välskötta provinsmuseerna deponera för längre eller kortare tid delar av sina samlingar, lämpade att komplettera respektive provinsmuseers egna samlingar.

En grundläggande förutsättning för en dylik högst önskvärd utveckling är givetvis den ekonomiska konsolideringen av våra provinsmuseer. Det synes mig vara en av statsmakternas viktigaste uppgifter på den allmänna kulturminnesvårdens område att under den närmaste framtiden konsekvent och systematiskt stödja en dylik konsolidering." Och i sitt eget den 5 april 1927 avgivna principutlåtande till Konungen rörande understöd av lotterimedel till svenska provinsmuseer har akademien bl. a. anfört följande (tryckt i akademiens årsbok 1927, sid. 63): "En dylik konsolidering av våra provinsmuseers ekonomiska grundval skulle enligt akademiens mening vara av verkligt stor och grundläggande betydelse icke blott för provinsmuseerna själva utan även för den allmänna, staten åvilande kulturminnesvården, som genom skapande av stabila, välorganiserade provinscentraler för kulturminnesvården, skulle kunna på dessa avlasta rätt väsentliga delar av det arbete, som nu åvilar den centrala kulturminnesvårdande institutionen, riksantikvarien och akademiens tjänstemän.

Om hela denna fråga ses på lång sikt och lotterimedel till icke alltför små belopp kunna påräknas för här ifrågavarande ändamål under ett antal år i följd, torde sålunda en för landet mycket betydelsefull kulturfråga kunna vinna en tillfredsställande lösning."

Akademien har också med synnerlig tillfredsställelse kunnat konstatera, att dess strävan att medverka till skapande av ekonomiskt sunda grundvalar för de svenska provinsmuseerna burit frukt. Under år 1927 beviljades av Kungl. Maj:t till provinsmuseerna 1,704,000 kronor av lotterimedel och under år 1928 för samma ändamål 490,000 kronor eller sammanlagt 2,194,000 kronor under de 2 sista åren. Det torde icke kunna förnekas, att detta resultat i hög grad berott på akademiens och riksantikvariens aktiva inskridande till förmån för provinsmuseernas intressen.

I samma mån som provinsmuseernas utveckling fortskridit, så att deras samlingar blivit på ett betryggande sätt förvarade och på ett sakkunnigt sätt förvaltade, har också statens historiska museums inköps- och samlingspolitik kunnat omläggas. Det vittnar om fullständig obekantskap med de verkliga förhållandena, då motionärerna framställa saken så, som om man numera strävade att till Stockholm sammanföra och i centralmuseerna förvara alla de värdefulla föremålen ute ifrån bygderna samt att man i sådant hänseende icke toge hänsyn till de lokala och de provinsiella intressena. Det är tvärtom så, att förvärven till statens historiska museum av den föremålskategori, som motionärerna särskilt synas åsyfta, nämligen konstföremål ur våra kyrkor, numera äro ytterligt fåtaliga. Under femårsperioden 1924—1928, d. v. s. den tid nuvarande riksantikvarien varit chef för statens historiska museum, hava från svenska kyrkor inköpts sammanlagt åtta (8) föremål, därav 2 kyrkklockor, som inköpts från vederbörande kyrkor för att rädda dem från omsmältning. Såsom gåvor har statens historiska museum under samma tid fått mottaga 19 föremål, därav de flesta utgjordes av prov på bänkinredning eller vid restaureringar överblivna fragment. Såsom deposition från kyrkor hava erhållits 14 föremål, de flesta bestående av mer eller mindre skadade textilier. Under samma fem-

årsperiod har akademien lämnat sitt tillstyrkande respektive medgivande till, att cirka 100 föremål från svenska kyrkor genom köp, gåva eller deposition överlämnats till olika provinsmuseer. Det kan i detta sammanhang måhända hava sitt intresse att konstatera, att statens historiska museum från Gotlands kyrkor under denna tid, förutom madonnan från Viklau, förvärvat summa 2 föremål, nämligen 1 bänkdyna (köp) och 1 tennbeslag (deposition). Under samma period har i Gotlands fornsal med akademiens medgivande från gotländska kyrkor deponerats för längre eller kortare tid 31 föremål.

Till jämförelse med ovan angivna siffror meddelas följande uppgifter om förvärv till statens historiska museum av föremål direkt från svenska kyrkor under tvenne tidigare 5-årsperioder:

1910—1914.		1870—1874.	
köp	31 föremål	köp	21 föremål
gåvor	26 "	gåvor	51 "
deposition	6 "	deposition	9 "
Summa 63 föremål		Summa 81 föremål	

Denna utveckling är fullt konsekvent och naturlig.

Statens historiska museum har bl. a. till uppgift att söka giva en representativ och instruktiv bild av den kyrkliga konstens bestånd och utveckling i Sverige från äldsta tider. Denna uppgift torde museet endast kunna fylla genom att framvisa ett antal kvalitativt goda representanter för de mest typiska faserna av denna kyrkliga konsts utveckling i landet. Ju mera koncentrerad denna typrepresentation kan göras, dess bättre torde den förverkliga ett riksmuseums centrala uppgift. Tidigare har visserligen statens historiska museum dessutom haft att fungera såsom upptagningsanstalt för de många kyrkliga föremål av växlande värde, som under gångna tider förde en till sin existens starkt hotad tillvaro å kyrkovindar, i klockstaplar och kyrkbodar. Denna uppgift är icke längre i samma grad som förr för statens historiska museum nödvändig, dels och främst därför, att kyrkorna — icke minst tack vare den nuvarande riksantikvariens och hans medhjälparens arbete på detta område — numera själva i stor utsträckning värda och tillvarataga sina antikviteter, dels därför, att provinsmuseerna alltmera övertagit uppgiften att tillvarataga sådana kyrkliga föremål, som icke funnit lämplig plats i kyrkorna. Ju mera denna ur alla synpunkter lyckliga och viktiga utveckling fortskridit, dess färre ha också de kyrkliga föremål blivit, vilka kunna och böra förvärfvas till landets centralmuseum. Såsom ovan visats, äro ju förvärven från svenska kyrkor till statens historiska museum numera mycket fåtaliga. Desto viktigare och nödvändigare blir det för detta museum, att de få saker, som förvärfvas, just äro sådana som i sitt slag äro verkligt typiska och representativa. Detta har också varit ledstjärnan vid statens historiska museums förvärv av kyrkliga föremål under senare tid. Att Viklaumadonnan, vilkens förvärvande till statens historiska museum utgjort den direkta anledningen till föreliggande motion, just hör till de föremål, som äro av synnerlig betydelse för landets centralmuseum, anser akademien sig kunna bestyrka utan varje tvekan. Rörande själva förvärvandet lämnas fullständiga uppgifter i närslutna bilaga A.¹⁾ Att denna madonnabild även skulle hava varit av stort värde för Gotlands fornsal är obestridligt. Gotlands fornvänner hade också år 1925 sökt förvärva denna märkliga träskulptur för sina samlingar i Visby, ehuru utan framgång. Det kan enligt akademiens mening icke gärna betecknas såsom något otillbörligt tillbakasettande av provins-

¹⁾ Här utesluten.

intresset, om ett föremål som detta förvärfvas för rikets centralmuseum. I detta fall hava obestriddigen fullgoda skäl förefunnits för att låta riksintresset gå före provinsintresset, i synnerhet som detta haft god tid att tidigare göra sig gällande.

Det har av motionärerna såsom skäl mot förvärfv av värdefulla föremål till statens historiska museum framhållits, att föremålen där alltför ofta gömmas undan i källare och magasin, utan att det blir möjligt för den intresserade allmänheten att studera desamma. Att statens historiska museum sedan lång tid tillbaka kämpar med stora lokalsvårigheter är ett sedan årtionden tillbaka klart besträkt faktum, och akademien har sedan cirka 30 år tillbaka hos Kungl. Maj:t gjort framställningar om dessa svåra olägenheter avhjälpande, ehuru hittills utan annat resultat än att vissa magasinslokaler blivit för statens historiska museum upplåtna. Att museet det oaktat sökt fullfölja sin givna uppgift trots mycket stora svårigheter och olägenheter, varom museets tjänstemän torde varit klarast medvetna, borde dock icke läggas dess ledning till last. Det är en alltför uppenbar orimlighet.

Det vill synas, som om motionärerna anse, att riksantikvarien bort begära den lokala fornminnesföreningens medgivande till att förvärva bilden för statens historiska museum. Det torde vara lätt att inse, vart sådana krav skulle föra, om de konsekvent genomfördes. De större museerna skulle näppeligen under sådana förhållanden kunna förvärva något enda märkligare föremål. Bestämmelser som framtingade en dylik art av "samverkan" mellan de centrala museerna och provinsmuseerna skulle sannolikt göra slut på den frivilliga och på sunda förutsättningar uppvuxna samverkan, som för närvarande trots allt tal om motsatsen dock existerar mellan centralmyndigheten och provinsmuseerna, en samverkan, som grundar sig på insikten därom, att både de centrala och de provinsiella museerna, både centralmyndigheten och de runt landet spridda fornminnes- och hembygdsföreningarna äro lemmar av samma stora kropp, där alla hava sina särskilda uppgifter att fylla i intim samverkan med varandra, till skydd, vård och studium av landets kulturminnen.

Motionärerna vilja visserligen göra gällande, att det enligt deras uppfattning för närvarande brister i fråga om samverkan mellan riksantikvarien och de lokala fornminnes-, hembygds- och museiföreningarna "vid uppköp ute i orterna av konstföremål". Akademien vågar på grund av sin erfarenhet bestämt bestrida riktigheten av detta påstående.

Akademien, som i likhet med riksantikvarien anser en samverkan med de lokala fornminnes-, hembygds- och museiföreningarna i hög grad önskvärd på alla kulturminnesvårdens områden — icke blott i fråga om "bortflyttning av fornminnesmärken från respektive föreningars verksamhetsområden" —, anser denna samverkan bäst vinnas och utvecklas, om den grundas på ömsesidigt förtroende och på gemensamt positivt intresse. Detta är enligt akademiens mening den enda bärkraftiga grunden för dylikt samarbete. Att med instruktionsbestämmelser söka garantera detta anser akademien vara olämpligt och snarare till skada. Akademien får sålunda för sin del bestämt avstyrka den ifrågasatta utredningen såsom obehövlig samt hemställa, att motionen icke måtte föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

Stockholm den 5 mars 1929.

E. W. DAHLGREN.

/ I. A. Hedenlund.

*Avskrift.**Bilaga 2.***P. M.**

rörande Viklaumadonnan och dess förvärvande till Statens historiska museum.

Den s. k. Viklaumadonnan är en i trä skuren, krederad, målad och förgylld bild av den sittande madonnan, utförd omkring mitten av 1100-talet i Frankrike av någon medlem av den skulptörkrets, som arbetade vid katedralen i Chartres. Bilden är 66 cm. hög.

Bilden har fört en obemärkt tillvaro i Viklau kyrka under de senaste århundradena, intill dess professor Johnny Roosval uppmärksammade och publicerade densamma (1908 i tidskr. Kult och Konst). Han har gjort den konsthistoriska bestämningen av bilden och uppvisat dess stora konsthistoriska betydelse, icke blott för svensk konsthistoria, utan även för den internationella konsthistorien. Sådana av senare förändringar och restaurationer fullständigt oberörda träskulpturer från denna avlägsna period äro ytterligt sällsynta i Europa.

Att bilden ej varit uppskattad inom församlingen, innan Roosval grundat dess nya berömmelse, framgår av följande utdrag ur 1830 års inventarium för Viklau kyrka: "Vid Chorrhvalfvets slut en bjelke hvarpå Christus på korset och Maria — *illa arbetade och målade* — stå."

Om Viklau kyrka heter det i Hamners Resehandbok öfver Gottland: "Till följd af en del stilvidriga förändringar är kyrkan numera knappt värd ett besök 'såvida man ej vill se, huru en gammal helgedom kan vanställas' (Brunius)".

Bildens målning har i denna kyrka bevarats ovanligt frisk och oförändrad tack vare den omständigheten, *att kyrkan hittills helt och hållet saknat uppvärmningsanordning*. Det brukar annars alltid vara kaminernas sot och gaser, som sakta men säkert förstöra färgerna. På grund av fukt och dylikt har träet blivit starkt angripet av mask, och den kritgrund, på vilken färgerna anbragts, var på många ställen lossnad, vilket allt gjorde, att bilden var synnerligen ömtålig och icke tålde annat än den varsammaste behandling. Bilden har varit upphängd på en utskjutande kant i korets vägg. Riskan för att bilden skulle falla ned vid ovarsam behandling var stor.

Vid åtskilliga tillfällen under de två sista decennierna har professor Roosval gjort vederbörande i Viklau uppmärksamma på nödvändigheten, att madonnabilden finge en säkrare förvaring och bättre vård. Detta har av honom även framhållits för riksantikvarien och för Gotlands fornsal.

År 1925 i samband med Fornsalens 50-årsfest anordnades en utställning i Fornsalen bl. a. av äldre kyrklig konst, och till denna fick man även låna Viklaumadonnan. Man uttalade under denna utställning den förhoppningen, att Viklaumadonnan skulle få kvarstanna i forn salen även framdeles. Mot detta hade undertecknad intet att erinra.

Hösten 1925 gjorde Gotlands fornvänner ett erbjudande till Viklau församling att betala 1,000 kronor till Viklau, om madonnabilden finge förvaras

i Gotlands fornsal. Detta anbud avslogs och madonnabilden återfördes till Viklau kyrka.

1926 upprättades program för Viklau kyrkas restaurering. och 1927 uppdrog församlingen åt arkitekt Brandel att upprätta förslag och ritningar till dylik kyrkorestaurering. I detta förslag ingick bl. a. anordnande av lämplig värmeledning, samt konservering av madonnabilden och kyrkans krucifix, ett arbete av samma mästare, som utfört madonnabilden. Under vintern 1927—1928 konserverades madonnan och krucifixet under riksantikvariens överinseende i Stockholm.

På våren 1928 anmälde arkitekt Brandel, att man i Viklau församling beslutat sig för att i kyrkan anordna uppvärmning genom insättande av en kamin, ehuru Brandel för vederbörande framhållit olämpligheten därav särskilt med hänsyn till madonnan och krucifixet, som måste komma att utsättas för allvarliga risker att skadas av sot och gaser från kaminen i kyrkorummet. Man hade emellertid av ekonomiska skäl bestämt förklarat sig icke kunna anordna annan uppvärmning.

Efter detta meddelande ansåg sig riksantikvarien icke kunna underlåta att vidtaga effektiva åtgärder till den märkliga madonnabildens skyddande för framtiden. Efter konferens med vederbörande tjänstemän samt med professor Roosval ansågs det mest effektiva skyddet vara att förvärva madonnabilden till Statens historiska museum, där densamma dessutom skulle komma att utgöra ett huvudnummer ur konsthistorisk synpunkt. Sedan en för Statens historiska museums verksamhet intresserad person lovat skänka 5,000 kronor till inköp av madonnan, beslöt riksantikvarien inleda förhandlingar med församlingen om köp.

Riksantikvarien ansåg sig emellertid icke böra göra något köpeanbud till församlingen utan att först hava förvissat sig om, att församlingens ledande personer ansågo detta önskvärt. Därför anmodades arkitekten Brandel att vid besök i Viklau därom förhandla med församlingens kyrkoråd samt med den av församlingen tillsatta kyrkorestaureringskommittén. Den 10 maj 1928 ägde dylik förhandling rum, varvid arkitekt Brandel muntligen redogjorde för riksantikvariens eventuella inköpsförslag och skälen för dessamma. Riksantikvarien hade även ansett sig böra uppställa såsom villkor för köpet, att köpesumman helt och hållet skulle användas till kyrkorestaureringens förmån, i främsta rummet till bekostande av en ändamålsenlig värmeledning. Dessutom skulle en målad och förgylld kopia i gips lämnas församlingen.

Kyrkorådet och restaureringskommitterade förklarade sig enhälligt önska att ett sådant anbud bleve officiellt framställt samt att detta av rådet och kommitterade skulle enhälligt tillstyrkas. Först sedan ett bestyrkt protokollsutdrag från detta sammanträde kommit riksantikvarien tillhanda den 15 maj, avlät riksantikvarien den 16 maj en skrivelse till Viklau församling med erbjudande att inköpa madonnabilden för 5,000 kronor. I denna skrivelse, som i avskrift bilägges (bilaga B) framhölls uttryckligen madonnabildens stora värde ävensom skälen för riksantikvariens köpeerbjudande.

Den 31 maj 1928 beslöt Viklau kyrkostämma med 10 röster mot 4 att försälja bilden till Statens historiska museum. Jämlikt § 10 i kungl. förordningen den 29 november 1867 rörande fredande och bevarande av landets fornminnen, äger församling rätt att utan särskilt tillstånd avlåta kyrka tillhörigt inventarium till Statens historiska museum, varför någon anmälan till domkapitlet eller annan myndighet icke erfordrades.

Sedan församlingens beslut den 30 juni vunnit laga kraft, lämnades madonnabilden till konservator i och för utförande av den utlovade kopian. Denna blev färdig först i november 1928, då också madonnabilden uppställdes i Statens historiska museum i dess s. k. romanska kor.

Sigurd Curman.

Rätt avskrivet; betygar å tjänstens vägnar:

E. Jacobsson.
